

A bizonytalanság szociológiája

Konferencia Hankiss Elemér tiszteletére

2015. november 19.

MSZT és ELTE TáTK

Szabó Ildikó köszöntőbeszéde

Tisztelt Konferencia! Tisztelt Dékán Úr!¹ Kedves Kollégák!

Mint tudják, a Magyar Szociológiai Társaság a társadalomtudományok alapelveivel összhangban részt vesz a magyar társadalom alapkérdéseinek feltárásában és megvitatásában. Nem titkolt célunk, hogy rendezvényeinkkel, 25 szakosztályunk tevékenységével is felhívjuk a figyelmet az aktuális, megoldásra váró társadalmi jelenségekre és ezek kutatásának fontosságára. Ennek jegyében szervezzük az 1979-ben létrehozott, majd 1989-ben hivatalosan is bejegyzett MSZT éves konferenciáit. Társaságunk a szakmai értékeket képviselve törekszik arra, hogy hatást gyakoroljon a diszciplínát érintő tudománypolitikai döntésekre. Más kérdés, hogy a tudománypolitika ezt igénybe veszi-e vagy nem.

Idei országos konferenciánk *A bizonytalanság szociológiája* címet viseli. A bizonytalanság nem új társadalmi tapasztalat és nem csak Magyarországra jellemző. A történelmet – ha kisebb vagy nagyobb mértékben is, de – végig kísérte. Az elmúlt években azonban nálunk erősödött az intenzitása, és sajátos formái jelentek meg. Mire ez a konferencia több hónapos előkészítő munka után eljutott a megvalósulásig, sokszorosan igazolódott, hogy a bizonytalanság égető társadalmi tapasztalatunk. A társadalmi bizonytalanság meghatározó alapélményünk. Úgy tűnik, a társadalmi tájékozódásban csak egy a biztos: az, hogy semmi nem biztos. Napi tapasztalatunk, hogy a társadalomban való eligazodáshoz nélkülözhetetlen kategóriák elvesztették egyértelmű jelentéseiket. Ezzel kapcsolatban csak jelzésszerűen megemlítek néhány olyan problémakört, amelyben az állampolgárok esetenként nehezen igazodnak el.

A modern társadalmakban az állampolgárok több szempontból is kiszolgáltatott helyzetben vannak. Könnyen elveszíthetik állásukat, munkáltatóik felbonthatják

¹ Juhász Gábor dékán (ELTE TáTK).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

munkaszerződésüket, csökkenthetik jövedelmüket. A banki pénzügyek útjai nem mindig követhetőek. Az átláthatóság biztosítására létrejött civil kezdeményezések nem vezetnek igazán eredményekhez. Az átláthatóság hiánya a generációk között is fennáll. A szülők és gyermekeik társadalmi élményei nagyon különbözőek. Embereszményük, magatartáseszményük, értékrendjük között sokszor áthidalhatatlan távolság feszül. Különösen nagy különbség lehet a nagyszülők és unokáik értékvilága között. A hiánytársadalom és a fogyasztói társadalom más és más életstratégiákat formált és formál. A múlt fogalma minden generációnak mást jelent. Tegyük hozzá: igen nagyok a társadalmi különbségek a legszegényebb tíz százalék és a leggazdagabb tíz százalék között. 2013-ban az alsó és a felső decilis között több mint nyolcszoros jövedelmi különbség volt, de érdekes az is, hogy a kilencedik decilisenél is 63 százalékkal nagyobb a tizedik decilisbe soroltak átlagos jövedelme.

Az állampolgárok politikához való viszonyában is sok bizonytalanság van. Bár természetesen nem tárgya konferenciánknak, tudjuk, hogy az értelmezési, megértési nehézségekkel a napi politikában is szembesülnek az állampolgárok. („A királynét megölni nem kell félnetek jó lesz ha mindenki beleegyezik én nem ellenzem.”) Érdekes azonban röviden utalni az aktualitásokon áthúzódó, az átláthatóságot nehezítő vagy éppen akadályozó sajátosságokra.

Az egyik problémakört a kormányzati és szervezeti struktúrák átláthatatlansága alkotja. Nehéz, vagy sokszor lehetetlen átlátni a jogi, a kormányzati és a szervezeti struktúrákat. Utalnék itt az intézményi struktúrák többszöri átalakítására, a jogrendszer változékonyságára, arra, hogy az aktuális kormányzati lépések jogi hátterét esetenként *post festum* meghozott törvények alkotják.

Mennyire tudják az állampolgárok, hogy mi a feladatköre a *miniszterelnökséget vezető miniszternek*, és ez miben különbözik a *miniszterelnök* feladatkörétől? Hogy mit csinálhat 51 államtitkár és 101 helyettes államtitkár? Hogy miért szűnt meg az *Alkotmány*, és miben különbözik tőle az *Alaptörvény*? Hogy a *Magyar Köztársaságból* miért lett *Magyarország*? Mennyire tudunk eligazodni az iskolafenntartók változásában, a közoktatás finanszírozásának rendszerében? Tudjuk-e, hogy miért vette át az állam az iskolákat az önkormányzatoktól? Hogy mi a hangulatos nevű KLIK (Klebsberg Intézményfenntartó Központ) feladatköre?

A másik problémakör az állampolgári ismeretek alacsony szintje. Kérdés, hogy mennyire rendelkeznek az állampolgárok az autonóm magatartáshoz szükséges ismeretekkel? Eligazodnak-e a társadalom változékonny intézményrendszerében? Ismerik-e állampolgári jogait? Merik-e ezeket érvényesíteni? Tudják-e, hogy hová kell fordulniuk, ha sérelem éri őket iskolájukban, munkahelyükön, az orvosi rendelőben? Ha környezetpusztító tevékenység tanúi? És egyáltalán: szükség esetén fordulnak-e a megfelelő fórumokhoz?

Az állampolgári ismeretek alacsony szintjében nem csak a hatalmi struktúra átláthatatlansága játszik szerepet. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy nálunk sem az általános iskolában, sem a középfokú képzésben nincs az állampolgári

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

ismereteknek szentelt tantárgy. Átíródnak a történelem eseményei. Mit is ünnepelünk augusztus 20-án vagy október 23-án? Segítenek-e eligazodásunkban az ünnepi beszédek? És többen tapasztaltuk már azt is, hogy ha rákérdeznek: mi a foglalkozásunk, mi a képzettségünk, sokan nem tudják, mi a szociológia, és hogy a szociológus mással foglalkozik, mint a pszichológus.

A harmadik problémakört a demokratikus állampolgári magatartásminták hiányai alkotják. A demokratikus magatartások egyik jellemzője, a kooperáció kevésbé jellemző a társadalmi kapcsolatokra. A társadalmi együttműködés gyengesége vagy esetenként a hiánya nem független a demokrácia-deficittől. A demokratikus magatartásminták – nyilván társadalomtörténeti okokból – nem honosodtak meg Magyarországon. A többszörös rendszerváltások, a 20. századi hatalomváltások és az egyazon rendszeren belül is változó hatalomgyakorlási módok nem kedveztek annak, hogy demokratikus magatartásminták játszanak normatív szerepet. A közösségi érdekek nem játszanak domináns szerepet az állampolgári kultúrában. Nehéz lenne meghatározni, hogy mik alkotják a társadalmi magatartások alapértékeit.

A társadalom tagjainak többsége a problémák megoldásában nem annyira az intézményes lehetőségeknek tulajdonít szerepet, mint inkább a személyes kapcsolatoknak vagy a privát lehetőségeknek. Így volt ez a Kádár-korszakban is. Sokszor – nem bízván abban, hogy tudják érvényesíteni jogaikat – inkább elszenvedik sérelmeiket. Ezeket csak személyes körben öntik ki magukból. Nagyon sokan elvesztették bizalmukat a törvényességben, nem élnek a jogi lehetőségekkel, az öntudatos állampolgári magatartásnak nincs értéke. Sokan nem bíznak az igazság, a törvényesség, a demokratikus értékek pártatlan érvényesülésében. Esetenként a politikusok magatartását, cselekedeteit, a szavaikat, illetve tetteiket vezető értékrendeket sem könnyű értelmezni.

Szintén a privát kapcsolatok értékét növeli a különböző pályázatok elbírálásának gyakorlata. Sokan nem hisznek abban, hogy a meghirdetett álláshelyekre benyújtott pályázatok elbírálásában a szakmai értékek a döntőek. Az sem világos, hogy bizonyos létesítmények építésének miért van elsőbbségük, és hogy a beruházásokban milyen területi, illetve települési szempontok játszanak döntő szerepet.

Nem ritkán az állampolgári egyenlőség elve is sérül. Vannak ugyanis tapasztalatok a tekintetben, hogy bizonyos pályázatok elbírálásában a szakmaiságnak, a szakmai és költségvetési értékeknek nincs jelentőségük. Ilyen szempontból talán a trafikok „nemzeti dohányboltok” címen történt újraelosztása vált közismertté, illetve az olyan, nagy költségvetésű, uniós támogatottságot élvező pályázatok elbírálása, mint amilyenek például az útépitések.

Végül megemlíteném, hogy az alapvető értékek kikristályosodásának és konszenzuálissá válásának nem kedveznek az újraírt iskolai tankönyvek. Különösen igaz ez az irodalom és a történelem tankönyvekre, amelyekből egyébként a választék is korlátozott. De ez már akár egy külön konferencia tárgya is lehetne.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Aki végignézi konferenciánk programját, tapasztalhatja, hogy a bizonytalanságnak sokféle szakmai dimenziója van. Bízom benne, hogy ez alatt a három nap alatt több, érdeklődésükhöz közel álló szekció munkájában vesznek majd részt, és erősödnek szakmai kapcsolataik. Az 1969-ben újraindított szociológusképzést a kezdetektől a szociológusok szakmai együttműködése jellemezte. Bízva abban, hogy a szakmai együttműködést mostani konferenciánk is erősíti, jó szakmai vitákat, inspiráló együttlétet kívánok mindenkinek.

Budapest, 2015. november 19.

Szabó Ildikó
az MSZT alelnöke